

Noorsugu totaalkaitse teenistuses

Ajateenistuse-eelne sõjaline ettevalmistus

Eesti Vabariigis 1925–1940

Merike Jürjo

Eessõna

„Tänapäeva sõda on saanud rahva enda asjaks. Sõda brutaalselt seab tervele rahvale küsimuse – olla või mitte olla. Meie ei saa tänapäeva sõda ette kujutada ilma rahvamasside otsekohe osavõtuta riigikaitse tööst, kas relvad käes või seistes pingi taga sõjamaterjali tehastes. Ja seetõttu on ka üldine sunduslik riigikaitse kohuste täitmine praegu enesestmõistetavaks. Küsimus seisab vaid selles, kuidas ja millal iga kodanik oma kohustusi peab täitma,“ kirjutas Kaitseväge Staabi ülem kindralmajor Juhan Tõrvand 1929. aastal,¹ kui ta ajakirjas Sõdur ilmunud pikemas artikliteseerias käsitles sügavuti Eesti riigikaitse ülesandeid ja kohustusi ning sellega seonduvaid probleeme.

Totaalkaitse põhimõtet, mille kohaselt tuleb riigikaitseks ette valmistada kogu elanikkond, kandis juba Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadus sõnastuses „kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma vabariigi kaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras“.² Agressiivse naaberriigi püüdlused, mida viimane demonstreeris 1. detsembril 1924 ebaõnnestunud kommunistliku riigipöördekatsega, ei jätnud Eesti-sugusele väikeriigile mitte just palju julgeolekupoliitilisi valikuid, kui järgida igivana põhimõtet – tahad rahu, valmistu sõjaks!

Totaalkaitse printsiip rakendus Eestis järk-järgult vastavalt selle mõtte arengule ühiskonnas, julgeolekupoliitiliste vajaduste ning riigi majanduslikele võimalustele

rahuaegse riigikaitse ülesehitamisel. Totaalkaitse printsiibi esimeseks väljundiks rahu ajal oli meessoost elanikkonnale esmase sõjalise väljaõppe tagamine, mida praktikas rakendati nii sunduslikult (üldine ajateenistus kaitseväes) kui ka sellele järgnevalt vabatahtlikus korras (Kaitseliit). Vabatahtliku võimaluse ehk Kaitseliidu taasellukutsumine algas 1924. aasta lõpul ning Eesti riigikaitse vajadustele kohandatud üldine kohustuslik printsiip hakkas kehtima kaitseväeteenistuse seaduse vastuvõtmisega 1926. aastal, mis nõudis kõigilt 20-aastastelt füüsiliselt tervetelt meeskodanikelt ajateenistuse läbimist.³

Ajateenistuse kestuse lühendamine 12 kuule alates 1. oktoobrist 1928 olukorras, kus enamik noormehi tuli kaitseväge teenima ilma vähimategi sõjaliste teadmiste ja oskusteta, pani riigikaitsega seotud ringkondi otsima lahendusi ajateenistuse-eelse sõjalise ettevalmistuse korraldamiseks. Ühelt poolt pakkus neid lahendusi elu ise, samas tuli aga neid lahendusi ka vastavate seadussätete loomisega tekitada. Ajateenistuse-eelse sõjalise ettevalmistuse andmiseks sai kasutada vabatahtlikkusel tegutsevat Kaitseliitu, mille tegevuses osaleski teatav hulk 17–20-aastasi noorkaitseliitlasi. Teine moodus ajateenistuse-eelseks väljaõppeks tekitati kaitseväeteenistuse seaduse sättega, mille kohaselt viidi alates 1. oktoobrist 1927 kohustuslik sõjaline õpetus kõigisse kesk- ja kutsekoolidesse.

Tollane kohustuslik üldharidus nägi ette kuueklassilist algkooli ja kooliskäimist kuni 16. eluaastani, 1934. aastast neljaklassilist

¹ J. Tõrvand. Riigikaitse muredest. – Sõdur 1929, nr. 47/48, lk. 1195.

² Riigi Teataja 1920, nr.113/114, lk. 901.

³ Riigi Teataja 1926, nr. 43, lk. 473.

algkooli kuni 12. eluaastani (k.a.). Vaid väiksem osa, ca 18–20% algkooli lõpetanuist jätkas õpinguid kutse- ja keskkoolides, kuna enamik noortest asus pärast algkooli leiba teenima: töötas kodutalus, vanemate väikeettevõttes või valis palgatöö. Seega jäi enamik noorukeid vanuses 13–20 aastat endiselt ilma igasuguse riigikaitseliku ettevalmistusest.

Pärast enamlaste riigipöördekatse maha surumist ilmus ajalehtedes ridamisi artikleid, milles nõuti riiklik-rahvusliku kasvatustöö ja propaganda tõhustamist. Õppiva noorsoo kui tulevase haritlaskonna ning neid õpetava kooli suhtes, aga ka noorsoo osas üldisemalt esines ajakirjandus eriti kriitiliselt. Kuigi sel ajal iseseisvusid lapsed varakult, loeti neid täisealiseks alles 20. eluaastast alates. Ajajärk 13. ja 20. eluaasta vahel on aga inimese elus paljusi määrava tähtsusega, mil ta omandab enamiku oma moraalsetest ja vaimsetest väärtustest. Ka on noorsoole omane minna kergesti kaasa uute voolude ja ideedega ning võtta omaks neidki vaateid, mis käivad risti vastu teda seni ümbritsenud kasvukeskkonna põhimõtetele. Seda ajajärku inimese elus iseloomustas ilmekalt Kaitseliidu Peastaabi propagandapealik Viktor Negro: „Selles eas tuleb ette kõige rohkem ulakusi, ses eas õpitakse logelema, viina jooma, praalima ja küla vahel kisklema, ses eas ollakse parimaks söödaks kommunismile ta veriste, rahulikke kodanikke õgivate ideedega. Vaja sellele noorsoole otsida tegevust, mõistlikku ja küllalt huvitavat, et teda saaks välja kiskuda sellest mülkast, millesse ta teadmatult on vajumas.“⁴

Ka piirdus 1920. aastail eksisteeriv ja tegevusi pakkuv noorsooliikumine suures osas vaid kooliõpilastega, haarates seega samuti väiksema osa noorsoost ning jättes arvukama kontingendi kooli lõpetanud noori vanuses 13–20 omapäi ning juhuslike mõjude hoolde. Sel ajal tegelikult ei tegelnud noorukite riigikodanikuks kasvatamisega ühtegi kestvama mõjuga riiklikku ühendust ega organisatsiooni.

Lähtudes kindralmajor Juhan Tõrvandi väljendatud mõttest, et „moraalsete jõudude kas-

vatamine ja arendamine on põlvest põlve ulatuv püsiv ja sihikindel protsess“,⁵ kutsuti 1930. aastal Kaitseliidu juures ellu skautlik noorteorganisatsioon Noored Kotkad, mille sihtide ja tegevuse kaudu ühendati noorsoo isamaaline ja rahvuslik kasvatus ning poiste ja noorukite eakohane riigikaitsealine ettevalmistus.

Artikkel otsibki vastust küsimustele, kuidas otsiti ja leiti Eesti riigis aastail 1925–1940 viise ja mooduseid noormeeste vanuses 8–20 eluaastat riigikaitselikuks ettevalmistamiseks totaalkaitse printsiibist lähtuvalt ning seda sümbioosis isamaalis-rahvusliku kasvatusena. Artiklis leiab käsitlemist nii noorkaitseliitlaste vabatahtlik osalemine Kaitseliidus, kohustusliku sõjalise eriopetuse sisseviimine kutse- ja keskkoolidesse, Kaitseliidu noorteorganisatsiooni Noored Kotkad panus noorsoo riigikaitselikus ettevalmistamisel ning püüd Noored Kotkad ja Eesti Skautide Malev ühendada üheks organisatsiooniks Eesti Noored riigikaitseliku kasvatuse huvide valguses.

Allikad ja varasemate uurijate panus

Arhiiviaines, millele käesolev artikkel tugineb, pärineb sõna otseses mõttes siit-sealt Riigiarhiivi fondidest: Sõjavägede Staap (495), Kindralstaap (496), Haridusministeerium (1108), Põllutöökoda (1112), Välisministeerium (957), Sõjamuuseum ja sellele üle antud dokumentide kollektsioon (1962) ning Noorte Kotkaste Peastaap (2167), leitud üksikdokumendid ja säilikud. Kuna Kaitseliidu ja tema eriorganisatsioonide arhiive hävitati teadlikult 1940. aastal enne Nõukogude Liidu okupatsiooni algust ning osaliselt hävisid need ka 1944. aasta märtsipommitamise tagajärjel (näiteks on fondis 2167 Noorte Kotkaste Peastaap säilinud ainult 9 säilikut), tuli artikli kirjutamisel tugineda paljusi teistele tollaegsetele ajalooallikatele, esmajoones Kaitseliidu ametlikus häälekandjas Kaitse Kodu! ilmunud noorkaitseliitlaste ja Noorte Kotkaste organisatsiooni käsitlevatele artiklitele. Oluist teavet andsid ka ajakirjas Kaitse Kodu!

⁴ V. Negro. Noored Kotkad. – Kaitse Kodu! 1928, nr. 7/8, lk. 380.

⁵ J. Tõrvand. Riigikaitse muredest. – Sõdur 1929, nr. 49, lk. 1251.

avaldatud Kaitseliidu tegevus- ja majandusaruanded aastaist 1929–1936. Totaalkaitset käsitleva teoreetilise baasi allikaks käesoleva artikli kirjutamisel on paljuski Kaitsevägede Staabi ülema kindralmajor Juhan Tõrvandi poolt avaldatud artiklite seeria ajakirjas Sõdur 1929. ja 1930. aastal.

Teadaolevalt ei ole seni varasemates ajaloouurimustes käsitletud Eesti noorsoo, esmajoones aga noorkaitseliitlaste ning Kaitseliidu eriorganisatsiooni Noored Kotkad liikmeskonna ettevalmistamist totaalkaitseprintsibist lähtudes. Eesti kaitsedoktriini, sealhulgas totaalkaitse põhimõtte olemust ja sellest tulenevaid riigikaitse ülesandeid on vaadelnud ajaloolane Ago Pajur kogumiku „Sõja ja rahu vahel. Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani“ I köite 2. peatükis. Kaitseliidust ja tema eriorganisatsioonidest on põgusalt teavet kogumikus „Sõja ja rahu vahel. Esimene punane aasta“ II köide. Samuti on Ago Pajur oma monograafias „Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934“ analüüsinud 1926. aastal vastu võetud kaitseväeteenistuse seadusega kesk- ja kutsekoolidesse sisse viidud sõjalise eriõpetusega seonduvaid arenguid ja probleeme. Varem on Ago Pajur käsitlenud sama teemat ka üksikartiklitenä.⁶ Veidi teavet leiab riigikaitseõpetuse probleemide üle publikatsioonis „Riigikaitse Nõukogu protokollid 1933–1939“. Eesti noorteorganisatsioonide ühendamise püüdeid 1930. aastate lõpul üldisemalt käsitleb 2013. aastal Tartu Ülikoolis ajaloo ja arheoloogia instituudis Marju Niinema kaitstud magistr töö „Noorsoo organiseerimine Eesti Vabariigis 1936–1940“.⁷

Noorkaitseliitlased

1925. aastal pöördus ajakirjas Kaitse Kodu! ilmunud artiklis „Homse peale mõeldagu!“ avalikkuse poole kaitseliitlane E. Viskel, kes kirjutas: „Meil on juhtivaid tegelasi, kes

ei häbene seadmast rahvuslikku kasvatust tagaplaanile mõne udusegase ideaali kõrval. Meil peetakse kasvatusteadlaste konverentse, kus minnakse ägedaks pusslõike ja savivoolimise tundide juures. Meie kristlik kasvatus on ammu oma seisukoha kindlaks määranud. Mis aga on unustatud, see on rahvuslik kasvatus. Siin on ala, kus avaneb Kaitseliidule lai tööpõld. Siin on tööpõld, mis otsustab meie rahva tuleviku. Ma ei eksi, kui arvan, et vähemalt pooled kaitseliitlastest kuuluvad veel noorte hulka, aga kui palju noori jõude seisab veel eemal. Need ligi tõmmata, need viia rahvuslike ideede radadele – see on kadestamisvääriline ülesanne. „Militariseerimine!“ müristab ehk mõni heatahtlik, aga uduse ajuga kodanik. Müristagu! On Helveetia militaristlik riik oma rahvusliku miilitsaväega? Selle poole püüabki Kaitseliit. Ja kes on juba tulnud, need toovad ka teisi – toovad juurde uusi võitlejaid isamaa hea tuleviku eest. See olgu uueks noorte teeks.“⁸

Võib väita, et see on üks esimesi artikleid iseseisvas Eestis, kus autor nii emotsionaalselt, aga samas otsesõnu ühendab Eesti noorsoo rahvusliku kasvatus riigikaitse ettevalmistusega.

Oma kirjutises pidas autor silmas 17. eluaasta, esialgu kuni Kaitseliidu põhikirja vastuvõtmiseni ka 16. eluaasta ületanud keskkoolide vanemate klasside õpilasi, kes olid ühinenud Kaitseliiduga pärast 1924. aasta enamlaste mässukatset. Vabatahtlik ühinemine oli toimunud spontaanselt, järgides paljuski kooliõpilastest moodustatud rindeüksuste eeskuju Vabadussõja algperioodist. Esialgu võtsid noorkaitseliitlased õppustest osa koos täiskasvanutega ning omandasid sel viisil sõjalisi teadmisi ja oskusi.

Kuigi õpilaste osalusele Kaitseliidu tegevuses kostus ühiskonnas ka vastuhääli, taandusid need pigem küsimusele, kuidas õpilaskonna kaasalöömist Kaitseliidus paremini korral-

⁶ A. Pajur. Riigikaitseõpetuse algus Eesti Vabariigi koolides. – Kleio 1993, nr. 7, lk. 32–34
Sotsialistist haridusminister Kindralstaabiga väitlemas: 1930. a. riigikaitseõpetuse-määruse saamisluu. – Akadeemia 1995, nr. 2, lk. 276–294; A. Pajur. Riigikaitseõpetusest Eesti Vabariigi kõrgkoolides 1930. aastatel. – Akadeemia 1996, nr. 5, lk. 867–904.

⁷ M. Niinema. Noorsoo organiseerimine Eesti Vabariigis 1936–1940. Magistr töö. Tartu, 2013.

⁸ E. Viskel. Homse peale mõeldagu! – Kaitse Kodu! 1925, nr. 4, lk. 154.

dada. 1925. aasta veebruaris avaldati ajalehes Vaba Maa arvamust, et kooliõpilased tuleks koondada erirühmadesse, nagu see toimus Saaremaal Kuressaare Ühisgümnaasiumi juures moodustatud erirühma näol. Noorkaitseliitlaste erirühmades võis autori arvates viia noorte väljaõpet läbi märksa tagajärjekamalt ja neile kohasemal ajahetkel ning sel viisil saaksid õpilased üksteist ka väljaspool kooli lähemalt tundma ja hindama õppida. Samuti vähendaksid sellised rühmad ohtu, et eri haridusliku ja moraalse pagasiga täiskasvanud kaitseliitlased võiksid noortele selliste pahedega nagu suitsetamine ja alkohol halba eeskuju pakkuda. Õpilaste erirühmade loomist toetasid ka Tallinna koolijuhid ja õpetajad.⁹ Juuni algul 1925 andis ka Haridusministeeriumi nõukogu keskkoolide kahe vanema klassi õpilastele loa osalemiseks Kaitseliidu tegevuses, kui see õppetöö korraldiku täitmist ei takista.¹⁰

Noorkaitseliitlasi oli kõigis Kaitseliidu malevais, nad organiseeriti ajapikku erirühmadeks ja rohkema liikmeskonnaga malevates ka õppurmalevkondadeks. 1939. aastaks tegutsesid noorkaitseliitlased peamiselt linnades, neist silmapaistvaim oli KL Tartu Maleva Õppurmalevkond. Noorkaitseliitlaste õppused toimusid erikavade järgi, mis sisaldasid algteadmisi riviõppest, distsipliinist, Kaitseliidu ja kaitseväge organisatsioonist, relva käsitsemisest ja üksikvõitleja taktikalisest väljaõppest. Maal koguti noored õppusteks õppepunktidesse, kus neile instruktorite juhendamisel korraldati spetsiaalseid õppepäevi, linnas viidi väljaõpet läbi õhtuti ja pühapäeviti. Üleriigiliselt võttis 1929/30. aastal korrapäraselt õppustest osa veidi vähem kui kolmandik noorkaitseliitlasi –

27%, kusjuures kõige suurema osavõtuga paistis silma KL Lääne Malev – 48%, talle järgnes tihedalt KL Tartu Malev – 47%.¹¹ Järgnevatel aastatel, kui noorkaitseliitlaste arv vähenes pea poole võrra (kolme aastaga 1929–1932 6681-lt noorkaitseliitlaselt 3540-le), kasvas väljaõppest korraldiku osa võtjate protsent 58-le. 1933. aastal kuulusid siiski KL Peastaa-bist ka hääli, et ühe-kahe päeva vältel sageli ei suudeta noortele ette nähtud erikavade üksikteemasid rahuldavalt läbi võtta.¹²

1926. aasta hilissügisel ilmus mõnepäevase vahega kaks valitsuse määrust, millest esimesega said noorkaitseliitlased võimaluse taotleda ajateenistuse kestvuse lühendamist kaitseväes¹³ ja teine määras pani aluse koolinoorte kohustuslikule sõjalisele õppetööle kutse- ja keskkoolides¹⁴. Tervikliku noorkaitseliitlase õppekursuse läbimine ja katsete edukas sooritamine andsid võimaluse lühendada ajateenistust nelja kuu võrra, poole õppekursuse läbimine kahe kuu võrra. Eksamikomisjoni kuulusid kindralstaabi esindaja, kohaliku maleva pealik ja sõjaväeüksuse esindaja ning sõjaväearst. Esimeste katsete järel 1927. aastal pidas komisjon eriti oluliseks kiitvalt mainida noorte „distsipliinitunnet ja selle väliseid avaldusi“¹⁵. Neljakuulise soodustuse saanuks tunnistati 5, kahekuulise soodustuse saanuks 62 ja katseid mittesooritanuks 6 noort.¹⁶ Komisjon oli sunnitud tõdema, et kehalise kasvatuses nõudmised näisid liialdatud olevat, kuna „väeosades noorsõduri kursuse lõpetanute hulgas võivad ka ainult mõned üksikud olla, kes samase hindamise juures, kui praegu maksivad juhendid seda ette näevad, rahuldava hindamise saavad“.¹⁷ Artikli autori hinnangul sääs-

⁹ Edm. Aadli. Kaitseliit ja õppiv noorsugu. – Vaba Maa, 05.02.1925, nr. 29, lk. 2; Tallinna hariduspäev lõppenud. – Päevaleht, 06.10.1925, nr. 270, lk. 7.

¹⁰ ERA (Eesti Riigiarhiiv), f. 1108, n. 3, s. 123, l. 109.

¹¹ Kaitseliidu 1929/30. a. tegevuse aruanne (1. aprillist 1929 kuni 31. märtsini 1930. a.). – Kaitse Kodu! 1930, nr. 31/33, lk. 850.

¹² Kaitseliidu 1932/33. aasta tegevuse aruanne andmeil 1. aprillist 1932. a. kuni 31. märtsini 1933. a. – Kaitse Kodu! 1933, nr. 11–12, lk. 346.

¹³ Määrus soodustuste kohta, mida antakse kaitsevägeajateenistuse kohuste täitmisel noormeestele, kes enne sundaega teenima astumist väljaspool kaitseväge saanud sõjalise ettevalmistuse. – Riigi Teataja 1926, nr. 81.

¹⁴ Määrus sõjalise kasvatuses ja õppuse teostamise ja kontrollimise kohta õppeasutustes. – Riigi Teataja 1926, nr. 82.

¹⁵ Kaitseliit noori sõjaliselt ette valmistamas. – Kaitse Kodu! 1927, nr. 5, lk. 168–169.

¹⁶ Kaitseliit noori sõjaliselt ette valmistamas. – Kaitse Kodu! 1927, nr. 5, lk. 168.

¹⁷ Kaitseliit noori sõjaliselt ette valmistamas. – Kaitse Kodu! 1927, nr. 5, lk. 169.

teti esimeste katsetega ajateenistusest soodustuse andmisel kokku 144 kuud ehk täpselt 12 aastat. „Siit näeb juba selgesti selle Kaitseliidu töö kasu, mille ta raiskab noorsoo sõjalisele ettevalmistamisele, sest mitte ainult, et sellele vastavalt väheneb sõjaministeeriumi eelarve, ei, vaid sootuks suurem, kuigi nägematu kasu on riigil sellest, et ta oma noorusküllaseid tahtejõulisi noori kodanikke kuid varem võib vabastada kitsaste kasarmumüüride tagant, ja nad oma täit jõudu võivad pühendada kodumaa ülesehitamise tööle.“¹⁸

Kuigi järgmistele katsetele 1928. aastal oodati ligi tuhandet noorkaitseliitlast, osales neid ainult 179 ning 1929. aastal vaid 86 noort, kellest positiivse tulemuse saavutas 79 noorkaitseliitlast.¹⁹ Järgnevatel aastatel seadis Kaitseväge Steap katsete korraldamise sõltuvusse piisavast soovijate arvust.²⁰ Nagu näha, ei täitnud noortele Kaitseliidu väljaõppe kaudu pakutav võimalus ajateenistuse lühendamiseks oma eesmärki laiemas ulatuses ja hõlmas üsna vähest osa noorsoost. Ühelt poolt põhjustasid seda kindlasti katsetele esitatavad kõrged nõuded, kuid palju olulisemalt mõjus üldine ajateenistuse lühendamine kaitseväes 18 kuult 12 kuule alates 1. oktoobrist 1928.²¹

Pakkumisega lühendamaks kaitseväge ajateenistust Kaitseliidu kaudu loodeti oluliselt motiveerida ja laiendada noorsoo, eriti aga juba kooli lõpetanud noorte riigikaitse

ettevalmistamist. Samuti oodati selle soodustuse andmisega noorte arvukuse kasvu Kaitseliidus. 1929. aasta lõpul kuulus Kaitseliidu ridadesse 6681 (1863²²) noorkaitseliitlast, neist kõige enam Tartus – 904, järgnesid Kaitseliidu Viru Malev 744 ja Tartumaa Malev 743 noorkaitseliitlasega. Noorkaitseliitlaste arv näitas üsnagi püsivat langust: 1930 – 4258 (2008), 1931 – 4259 (1189), 1932 – 3540 (1558), 1934 – 2405 (1164) ja 1935. aastal 2525 (1206) noort.²³ Võrdluseks võib tuua, et 1922. aasta rahvaloenduse põhjal oli Eestis meessoost elanikke vanuses 17–20 (k.a.) 42 147 ja 1934. aasta rahvaloenduse järgi 33 743.²⁴

Nagu ülaltoodud arvudest näha, moodustasid noorkaitseliitlaste üldarvust pea poole kutse- ja keskkoolide õpilased, kes nii-öelda topeltpakkumise kaudu koolides nagunii kohustuslikus korras sõjalise õpetuse läbisid. Ka oli 1927. aastal enamikul ajateenistusest soodustust taotlevatel katsetest osavõtjatel keskharidus või neil oli käsil selle omandamine (73 osavõtjast vaid neljal oli algharidus ja nelja hariduslik taust oli teadmata).²⁵ Kohustusliku sõjalise õpetuse sisseviimine kesk- ja kutsekoolidesse annab paljuki selgituse kooliõpilaste arvu vähenemisele Kaitseliidus, kuid vähenemine on märgatav ka teise, märksa arvukama kontingendi ehk juba kooli lõpetanud ja endale ülalpidamist teenivate noorte seas. Seda võib seletada vähemalt kaheti. 1929. aastal alanud ränk ülemaailmne

¹⁸ Kaitseliit noori sõjaliselt ette valmistamas. – Kaitse Kodu! 1927, nr. 5, lk. 173.

¹⁹ Kaitseliidu 1929/30. a. tegevuse aruanne (1. aprillist 1929 kuni 31. märtsini 1930). – Kaitse Kodu! 1930, nr. 31/33, lk. 850.

²⁰ ERA, f. 495, n. 12, s. 528, l. 206.

²¹ Vastavalt 1. jaanuarist 1927 kehtima hakanud kaitseväeteenistuse seadusele loeti teenistuskohustuslikeks mehed 17. kuni 55. eluaastani, kes said 20-aastaselt kutse ajateenistuseks kaitseväes. Ajateenistus kestis 18 kuud, v. a. mereväes ja merekindlustes, kus kestuseks oli 24 kuud. Teenistusaeg lühenes 12 kuule alates 1. oktoobrist 1928.

²² Sulgudes olev arv näitab Kaitseliitu kuulunud kooliõpilaste arvu.

²³ Kaitseliidu 1929/30. a. tegevuse aruanne (1. aprillist 1929. a. kuni 31. märtsini 1930. a. – Kaitse Kodu! 1930, nr. 31/33, lk. 842, 850; Kaitseliidu 1930/31. a. tegevuse aruanne andmeil 1. aprillist 1930. a. kuni 31. märtsini 1931. a. – Kaitse Kodu! 1931, nr. 37/39, lk. 869, 876; Kaitseliidu 1931/32. a. tegevuse aruanne andmeil 1. aprillist 1931. a. kuni 31. märtsini 1932. a. – Kaitse Kodu! 1932, nr. 11/12, lk. 402, 408; Kaitseliidu 1932/33. aasta tegevuse aruanne andmeil 1. aprillist 1932. a. kuni 31. märtsini 1933. a. – Kaitse Kodu! 1933, nr. 11/12, lk. 341, 346; Kaitseliidu 1933/34. a. tegevuse aruanne 1. aprillist 1933. a. kuni 30. novembrini 1934. a. – Kaitse Kodu! 1935, nr. 9, lk. 292, 299; Kaitseliidu 1934/35. a. tegevuse aruanne 1. aprillist 1934. a. kuni 30. novembrini 1935. a. – Kaitse Kodu! 1936, nr. 15, lk. 530, 536.

²⁴ Eesti arvudes 1920–1935. *Estonie en chiffres. Résumé rétrospectif de 1920–1935*. Tallinn, 1937, lk. 8.

²⁵ Kaitseliit noori sõjaliselt ette valmistamas. – Kaitse Kodu! 1927, nr. 5, lk. 169.

kriis rasis tugevalt ka Eestit, kusjuures löögi alla sattusid just vähese töökogemusega noored, mis sundis neid mõtlema esmajoonelise leivateenimise kindlustamisele. Ka hakkas 1920. aastate lõpul kohustuslikku kooliharidust lõpetanute ikka jõudma põlvkond, kelle sünniarvukust oli kahandavalt mõjutanud Esimene maailmasõda. Kaitsevägede Staabi ülem kandis 1934. aastal kaitsevägede ülemjuhatajale ette, et noorte riigikaitseline kasvatus vabatahtlike organisatsioonide kaudu ei täida oma eesmärki, kuna hõlmab vähem kui 10% noorsoost ning kõrvale jäävad just vähem teadlikud ja vaesemad kihid, kelle kasvatamisele tuleks eeskätt tähelepanu pöörata.²⁶ Ettekandes peeti silmas küll esmajoonelise skautlikke noorteorganisatsioone, kuid laias laastus on selles väljendatud seisukoht laiendatav ka noorkaitseliitlastele.

Ainuvõimaluse koolivälise noorsoo laiemaks kaasamiseks ajateenistuse-eelsesesse sõjalisesse väljaõppesse pakkuski tegelikult Kaitseliit. Paraku toimusid ka siin omad agad. Kaitseliidu liikmeks ei pruukinud saada kõik soovijad (sooviavalduslehel nõuti kolme soovitaja kaitseliitlase allkirja)²⁷ ning sellesse organisatsiooni koondus üldiselt valitum, isamaaliselt usaldusväärsem, aga ka jõukam osa Eesti Vabariigi kodanikkonnast. Nii andis Kaitseliit ise oma teatud elitaarse lähenemisega võimaluse kasvatada ühiskonnas kas nüüd just sisemist opositsiooni, aga vähemalt ükskõiksust elik tagasihoidlikkust vähem kindlustatud elanikkonna seas põhimõttel „ah, mis nüüd mina seal härrade seas...“, kuna inimese määratlemine tema sotsiaalse seisuse kaudu oli 1920.–1930. aastate Eesti ühiskonnas vägagi mõõtuandev. Kaitseliidu tegevuses osalemine oli seotud rahaliste väljaminekutega (omal kulul vormiriietuse muretsemine, kohustusliku maleva häälekandja ja vastava kirjanduse tellimine jne.)²⁸,

mis võis samuti kitsamates oludes elavatele noortele takistuseks saada. Kindlasti mõjutas suhtumist Kaitseliitu ka Eestis üsna levinud sotsiaaldemokraatlik maailmavaade – sotsiaaldemokraatlikku parteid kui poliitilist jõudu²⁹ toetas Riigikogu valimistel pea kolmandik elanikkonnast.

Noorkaitseliitlaste baasil veel ühe Kaitseliidu eriorganisatsiooni loomise mõte kerkis päevakorra 1930. aastate teisel poolel. Juba varem oli kostnud häáli Noorte Kotkaste organisatsiooni Kaitseliidust kaugenemise kohta,³⁰ kuid lõpliku otsuse selleks tingis valitsusringkondade plaan moodustada üks skautlikel põhimõtetel Eesti noorsugu koondav ühendus. Eriorganisatsiooni Kaitseliidu Noored asuti kavandama 1937. aastal. Kava nägi ette vanemate poiste (16–20 eluaastat) organiseerimise Kaitseliidu eriüksusteks, et neid „eriti riigikaitse kasvatuse ja õpetuse andmisega valmistada ette riigikaitse ja Kaitseliidu tööle“.³¹ Noorteüksused pidid ellu kutsutama vahetult Kaitseliidu üksuste juures vastavalt rivilisele jagunemisele – jaod, rühmad, kompaniid, malevkonnad ning vastavalt eriüksustele laskur-, kuulipildurite-, side-, mere-, gaasikaitse- jm. üksused. Noorteüksuste pealikena nähti kaitseliitlasi. Ka vormiriietus plaaniti kavandada kaitseliitlase vormi sarnaselt, kuid noortele ette nähtud erisustega. Laskespordi harrastamiseks oli kavas igale noorterühmale muretseda vähemalt üks väikesekaliibriline spordipüss, sest harjutusi lahingrelvadega ei peetud noorkaitseliitlastele sobivaks. Kaitseliidus seni tegutsenud alla 20-aastaste liikmetega üksused pidi arvatama loodavas noorteorganisatsiooni järk-järgult.³² Vastavalt ajakavale pidi Kaitseliidu Peastaap novembris-detsembris 1939 välja töötama eriorganisatsiooni Kaitseliidu Noored põhimõttelised alused, juhendid ja organiseerimiskavad, vormikavandid, õppe-

²⁶ A. Pajur. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1940. Tartu, 1999, lk. 210. ERA, f. 495, n. 12, s. 558, l. 185.

²⁷ Kaitseliidu kodukord. Tallinn, 1934, lk. 16.

²⁸ Sealsamas, lk. 14.

²⁹ Eesti Sotsialistlik Töölise Partei (ESTP).

³⁰ R. M-r. Mõtteid Kaitseliidu eriorganisatsioonest. – Kaitse Kodu! 1934, nr. 1, lk. 9–10.

³¹ ERA, f. 1112, n. 1, s. 200, l. 7.

³² ERA, f. 1112, n. 1, s. 200, l. 7.

kava alused ning 1940. aasta tegevuskava. Jaanuaris 1940 tuli kohtadele kinnitada kaitseliitlased-pealikud, alustada liikmete vastuvõtmist, viia läbi asutamiskoosolekud ning jaanuari teisel poolel alustada tegeliku tööga.³³ Sõjalise õpetuse alal pidi läbi võetama algaja kaitseliitlase õppekursus (sõjaline üldettevalmistus, rivi- ja lahingukool, vahiteenistus) ehk Kaitseliidu õppemääruste I osa ning Kaitseliidu üldõppekursusest topograafia, gaasiasjanduse ja esmaabi teemad.³⁴ Paraku sundis kiirelt teravaks muutunud rahvusvaheline ja üldpoliitiline olukord 1939. aasta sügisest Eesti riigikaitseringkondi mõtlema märksa olulisematele muredele kui uus kavandatav Kaitseliidu eriorganisatsioon.

Eriorganisatsiooni Kaitseliidu Noored asutamisplaan võis paljuskki näida Kaitseliidu teisele eriorganisatsioonile Noored Kotkad rivaali tekitamisena ja seda just kattuva vanuserühma 16–20 eluaastat ulatuses. Uue organisatsiooni loomise põhjus oli siiski suuresti Kaitseliidu-väline, sest riiklikul tasandil kavandatava ühtse noorteorganisatsiooni Eesti Noored, mille sünnilugu leiab käsitlemist käesoleva artikli IV alapeatükis, aluspõhimõtted keskendusid liialt mõistele „skautlik“ ega vastanud piisavalt ei Kaitseliidu ega ka Noorte Kotkaste juhtkondade ootustele ja arusaamadele,³⁵ et kujundada tulevastes riigikaitsejates „mehist sangarlikku iseloomu ja sõjamehelikke voorusi“³⁶.

Sõjaline eriõpetus kutse- ja keskkoolides

Koolinoorsoo kohustusliku sõjalise ettevalmistuse sätestas 1. jaanuarist 1927 kehtima hakanud Kaitseväeteenistuse seaduse paragrahv 6: „Kõigis riigi-, omavalitsuste- ja

eraõppeasutustes õppivad kodanikud kuuluvad õppeasutuses viibimise aja vältel kuni alalise kaitseväge suundaega teenima astumiseni sõjalisele kasvatusel ja õpetusele. Määrused sõjalise kasvatusel ja õpetuse andmise ja kontroleerimise kohta töötab välja sõjaminister kokkuleppel haridusministriga ja kinnitab Vabariigi Valitsus.“³⁷

Kaitseväeteenistuse seadus ei sündinud siiski mitte kergelt, kuna seaduse ettevalmistamiseks kulus viis aastat (1921–1926). Põhjendusi sõjalise õpetuse sisseviimiseks koolidesse toodi mitmeid: teistes riikides kavandatavad sellesuunalised sammud, aga esmajoones ajateenistuse-eelse ettevalmistuse seostamine riigi kaitsekulutuste optimeerimisega ehk põhjendusega, nagu aitaks noortele enne tegevteenistusse kutsumist antav sõjaline ettevalmistus lühendada kaitseväeteenistuse aega, vähendada selle läbiviimiseks vajalikku arvulist koosseisu ning sellega kärpida armee ülalpidamiseks kuluvaid summasid.³⁸ Positiivses mõttes mõjutas selle seadusesätte vastuvõtmist ka 1924. aasta kommunistide riigipöördekatse. Mässujärgses õhustikus leidis mõte sõjalise õpetuse viimisest koolidesse ühiskonnas positiivset vastuvõttu ning ainukese poliitilise jõuna protesteerisid vaid sotsialistid, kes ründasid nii kavandatavat riigikaitseõpetust koolides kui ka õpilaste osalemist Kaitseliidus üldisemalt.³⁹

Suurimat arutelu ja vastuväiteid kaitseväeteenistuse seaduseelnõu arutamisel põhjustaski paragrahv 6.⁴⁰ Algselt elnõus leidunud mõte sõjalise ettevalmistuse sisseviimisest kõigisse kooliastmetesse teisenes vastava määruse⁴¹ rakendamisel ning hõlmas Riigikogus vastu võetud kujul ainult kesk- ja kutsekoolide õpilasi. Need noormehed, kelle

³³ ERA, f. 1112, n. 1, s. 200, l. 11.

³⁴ ERA, f. 1112, n. 1, s. 200, l. 14.

³⁵ J. Tetersoo. Mõtteid Kaitseliidu noorte organiseerimisest. – Kaitse Kodu! 1939, nr. 22, lk. 665; J. Maide. Kaitseliit ja mõtteid ühisest noorte organisatsioonist „Eesti Noored“. – Kaitse Kodu! 1938, nr. 22, lk. 765–767.

³⁶ A. B. Meie noorte organiseerimisest. – Kaitse Kodu! 1934, nr. 23/24, lk. 738.

³⁷ Riigi Teataja 1926, nr. 43, lk. 474.

³⁸ A. Pajur. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1940. Tartu, 1999, lk. 192.

³⁹ Sealsamas, lk. 194.

⁴⁰ Sealsamas, lk. 191–192.

⁴¹ Määrus sõjalise kasvatusel ja õppuse teostamise ja kontroleerimise kohta õppeasutustes. – Riigi Teataja 1926, nr. 82, lk. 925–926

Grupp Tallinna
gümnaasiumiõpilasi
spordiseltsi Kalev
staadionil riigikaitse
õpetuse tunnis.
EFA 3-5983

haridustee piirdus algkooliga – aga neid oli aastakäigust u. 80% – jäid selle määruse mõjusfäärist välja. Võrdluse alusena võib tuua, et 1930/31. õppeaastal õppis algkoolides 108 089 õpilast (kellest laias laastus 50% olid poisid), keskkoolides 14 919 (kus tüdrukute osakaal oli 52%) ja kutsekoolides 6180 õpilast.⁴² Seega, riigikaitse eest vastutavate ringkondade kontseptuaalne idee ajateenistuse-eelsest sõjalisest ettevalmistusest kogu koolisüsteemis kukkus läbi, aga vahest oleks seda olnud ka 1920. aastatel veel liiga palju tahta? Algatuseks tagati sõjalise algväljaõppe andmine tulevastele allohvitseridele ja ohvitseridele ning juba seegi oli suur võit, kuna seadus kohustas kõiki kesk- ja kõrgharidusega noormehi teenistussaja kestel kaitseväes läbima reservohvitseri ettevalmistust.

Pärast kaitseväeteenistuse seaduse vastuvõtmist märtsis 1926 tutvustati ajakirjas Kaitse Kodu! Kindralstaabi V osakonna poolt välja töötatud koolinoorsoo sõjaväelise ettevalmistuse põhimõtteid. Kava kohaselt algas tulevase riigikaitse ettevalmistus ikkagi algkoolis ja seda kehalise kasvatusena põhimõttel „nüüdisaja sõda nõuab täiesti vastupidavat sõjaväelast“⁴³. Plaanis oli suurendada võimlemistundide arvu ja mõned harjutused viia

kooskõlla sõjaliste nõuetega. Keskkoolis pidi teostuma kehaline ja moraalne (vaimne) kasvatus. Ideaalis nähti kaitseväeteenistusele õppealade läbivõtmist täies ulatuses põhimõttel, et keskkooli või gümnaasiumi lõpetajal poleks kaitseväge astudes vaja enam reamehe õpet läbi teha, vaid teda võiks kohe saata allohvitseri ehk reservohvitseri (aspirandi) kursusele. Keskkoolis kavatseti põimida väeteenistuslikud õppeained teiste õppeainete hulka, näiteks üldajaloos – sõdade ja sõjakunstide ajalugu; maateaduses – topograafia ja sõjaline kartograafia; füüsikas – telefoni-, telegraafi- ja raadioasjandus sõjalisest seisukohast lähtudes; keemias – gaasiasjandus ja pürotehnika. Teoreetilisele õpetusele lisaks nähti ette ka mitmesuguseid praktilisi katseid ja õppusi.⁴⁴ Selle kava kohaselt pidi riigikaitse kasvatuse mahtuma suuresti juba olemasolevasse kooliprogrammi ja jääma ka senise õpetajaskonna õlgadele.

Esinedes 1926. aasta aprillis II üleriiklikul kehalise kasvatus kongressil, konkretiseeris major Richard Maasing oma ettekandes „Kutse-eelne ettevalmistus“ koolides kavandatava riigikaitseõpetuse sõjalist osa – sõjalist eriõpet, mis oli mõeldud noormeestele alates 16. eluaastast. Eriõppe tarbeks tuli

⁴² Eesti arvudes. 1934. a. rahvaloenduse mälestuseks. Tallinn, 1934, lk. 24–25.

⁴³ E. Meos. Noorsoo sõjaväeline ettevalmistus. – Kaitse Kodu! 1926, nr. 10, lk. 358.

⁴⁴ E. Meos. Noorsoo sõjaväeline ettevalmistus. – Kaitse Kodu! 1926, nr. 10, lk. 357–358.

lisada kooliprogrammi kuni kaks tundi kooliaasta kestel ja kuni 10 päeva suvisel koolivaheajal. Nende tundide läbiviijatena nähti instruktori kutses kinnitatud ohvitseri. Eriõpetus hõlmas tutvumist kaitseväge määrustike ja relvade materjalosaga ning laskeharjutuste, riviõppuste ja sõjamängude korraldamist.⁴⁵ Kindralleitnant Johan Laidoneri sõnul – „mida varem ettevalmistatud noorsõdurid tulevad kaitsevähke, seda parem. Eriti keskkoolides tuleb sellele rõhku panna.“⁴⁶

Määrus „sõjalise kasvatuse ja õppuse teostamise ja kontroleerimise kohta õppeasutustes“ kinnitati Vabariigi Valitsuse poolt 10. novembril 1926 ja hakkas kehtima koos kaitseväge teenistuse seadusega 1. jaanuarist 1927. Sõjalise õpetusega alustati 87 kesk- ja kutsekoolis 1. oktoobrist 1927 intervalliga üks tund nädalas. Enamik koolide juhatajaid ja õpetajaid suhtus uude õppeainesse poolehoiduga ja avaldas lootust, et sõjaline õpe aitab kaasa distsipliini tugevdamisele, parandab poiste rühti ja süvendab isamaa-armastust.⁴⁷ 1934. aastal laienes sõjaline ettevalmistus ka algkooli 5. ja 6. klassi õpilastele (keskkooli 1. ja 2. klass) intervalliga 2 tundi nädalas ja 10 päeva suvel.⁴⁸ Selliseid koole oli Eestis 960, millest ligi 500 olid kaetud ohvitseri- või allohvitseri ettevalmistuse saanud õpetajaskonnaga.⁴⁹ Sõjalise eriõpetuse õpetajate tuumiku moodustasid siiski tegevteenistuses ohvitserid, kes saadeti instruktoritena koolidesse.

Tuleb tunnistada, et kaitseväge teenistuse seaduse ettevalmistamisega algselt seatud eesmärgi – kogu kasvava Eesti meessoost kodanikkonna ajateenistuse-eelne ettevalmistamine koolides – ei suudetud esimese sammuga saavutada. Ometi saavutati vägagi palju. Koolides hakati märksa enam pöörama tähelepanu kehalise kasvatuse olulisusele, mille sihiks polnud mitte ainult „vastupidavamate sõjaväelaste“ saamine, vaid see teenis

kogu noorsoo üldfüüsilise tervendamise eesmärgi. Seadus täitis oma eesmärgi ka kaitseväge juhtide ettevalmistamise osas, sest tagas sõjaliselt võimekamate noormeeste seleksiooni juba keskkoolis ja andis neile teatava baasi kujunemaks tulevasteks ohvitserideks ja allohvitserideks.⁵⁰ Kavandatud laiapäoline riigikaitseline ettevalmistus kogu õppeprogrammi kaudu taandus siiski koolinoortele vaid sõjaväeliste teadmiste ja oskuste andmiseks sõjalise eriõpetuse näol.

Eesti kõnekäänd ütleb, et „topelt ei kärise“. 1928. aasta sügiseks toimis ajateenistuse-eelses sõjalisel väljaõppes just nimelt nimelt see põhimõte. Kaitseliit tegeles endaga vabatahtlikult ühinenud 16- kuni 20-aastaste noorkaitseliitlaste ettevalmistamisega, kellest poole moodustasid keskkoolide õpilased ning kesk- ja kutsekoolidesse viidud sõjaline õpetus haaras sama vanusegruppi, kuid nüüd juba kohustuslikus korras ja seetõttu ka märksa arvukamalt. Endiselt lautas ajateenistuse-eelse riigikaitseline ettevalmistuse süsteemis tühimik, kuhu oleksid pidanud paigutama vaid algkooliharidusega piirdunud noormehed, kes jäid enne ajateenistusse astumist sõjalisel mõttes täiesti ette valmistamata. Aeg oli küps astumaks järgmist sammu.

Rahvuslik-isamaaline kasvatus ja riigikaitse

Paar sajandit siinmail valitsenud tsaarivõimu, vähem kui aasta kestnud Vene demokraatliku vabariigi ja mõnekuise enamliku diktatuuri rusudel sündinud Eesti Vabariigi elanikkonna teadlik kujundamine oma riigi kodanikeks algas sammhaaval 1920. aastail. Iseseisvas riigis sündinud olid alles koolieelikud või õppisid algkooli esimestes klassides, kuid kasvasid kodudes, kus vanemad ehk enamik Eesti kodanikkonnast pärines monarhistlik-seisuslikust,

⁴⁵ A. Pajur. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1940. Tartu, 1999, lk. 199.

⁴⁶ Riigikaitse Nõukogu protokollid 1933–1939. Tartu, 2013, lk. 260.

⁴⁷ A. Pajur. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1940. Tartu, 1999, lk. 199.

⁴⁸ 1934. aasta koolireformiga muudeti kohustuslik algkool 4-klassiliseks ja sõjaline õpetus viidi sisse 5. ja 6. klassi ehk vana süsteemi järgi algkooli kahte viimasesse klassi, aga uue süsteemi järgi keskkooli 1. ja 2. klassi.

⁴⁹ ERA, f. 495, n. 12, s. 558, l. 183–184.

⁵⁰ A. Pajur. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1940. Tartu, 1999, lk. 208.

hoopis teistsuguste väärtuste ja arusaamadega ühiskonnast. Nüüd oli riik oma, nüüd oli vaja kujundada uued, demokraatlikule kodanikuühiskonnale omased väärtused ja ideaalid.

1920. aastail tegutses Eestis kümme-kond suuremat üleriigilist noorteorganisatsiooni. Neist arvukaim oli 1919. aastal asutatud Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus (ÜENÜ), kuid noori ühendasid veel Eesti Skautide ja Gaidide malevad, Ülemaaline Maanoorte Ühendus, Noorte Meeste Kristlik Ühing ja Noorte Naiste Kristlik Ühing, Eesti Noorte Punane Rist ja Noorseppade Malev. Spordi-, kiriku-, karskus- jm. organisatsioonides eksisteerisid samuti oma noorteseksioonid. Kuni 1924. aasta enamlaste mässukatseni tegutses ka hulk pahempoolseid, nende hulgas mõningaid selgelt kommunistliku meelsusega noorproletaarlaste ja -sotsialistide ühendusi. Osa neist jätkas oma tegevust illegaalselt ka hiljem. Seevastu täiesti legaalselt tegutsesid Eesti Noor-sotsialistlik Liit ning teised Eesti Sotsialistliku Töölise Partei noorteühendused jm. Koolinoorsugu ühendas Eesti Koolinoorsoo Keskliit (E.K.L.), kus olid esindatud kõik kolm sel ajal ühiskonnas levinud peamist mõttevoolu: kosmopoliitne, pahempoolne ja rahvuslik. 1920. aastate algul oli neist laiaulatuslikem ja mõjuvaim kosmopoliitne mõtteviis, mida suuresti esindas rahvusvaheline skautide-gaidide liikumine. Eesti Koolinoorsoo Keskliidus juhtrolli omanud kosmopoliitse maailmakodaniku orientatsiooni vahetas 1925. aastaks välja Eesti omariiklust toetav rahvuslik vool.⁵¹

2.–3. jaanuaril 1927 toimus Tartus I rahvusliku kasvatus kongress. Osavõtjaid oli nii palju, et kongressiks kavandatud karskusliidu ruumidest koliti ümber Tartu Ülikooli Aia tänava auditooriumisse. Kongressist osavõtjate hulgas viibisid ka Kaitseliidu Staabi, kõigi malevate ja ajakirja Kaitse Kodu! toimetuse esindajad, kokku seitsmeteist meest. Tabavalt iseloomustas tollal ühiskonnas valitsevaid väärtushinnanguid üks Eesti rahvusliku mõtte

kandjaid Jaan Tõnisson, öeldes, et „meid eestlasi näib verevaene europasseeritud kultuur huvitavat rohkem kui meie rahvuslik kultuur, seda näeme kunstis, kirjanduses, igal pool“.⁵² Ilmselt oma töökogemustele toetudes täiendas teda Tartu Tütarlastegümnaasiumi direktor Jaan Roos, märkides, et „meie perekondades ja seltskonnas on rahvustunne nõrk, mannetu, väeti, arenematu ja pinnaline. [– – –] Eesti mees segarahvuslikkudes abieludes on äärmiselt nõrk oma võõrarahvusliku naise vastu. [– – –] On eestlasel Saksa või Vene soost naine, siis kasvatatakse eestlase laps Eesti riigi piirides sakslaseks või venelaseks, ja meie karakterita mehed lasevad seda rahulikult sündida.“⁵³

Kongressi avalikkusele lähetatud sõnum oli ühene: kodanikkonna rahvustunde kasvatamiseks ei piisa ainuüksi perekonnast, vaid panustama peavad nii haridusasutused kui ka ühiskond tervikuna oma organisatsioonide ja ühingute meelsuse kaudu. Kongressil sõjaväelaste ringkondi esindanud kolonelleitnant August Traksmann läks aga oma seisukohtades veelgi kaugemale, öeldes: „Rahuaaja peamiseks ülesandeks on inimese, kui rahva liikme, arendamine ja kasvatamine riigikaitse huvides ja vaimus, missugune kasvatustöö ühtlasi ongi rahvusliku kasvatus üheks tähtsamaks ülesandeks.“⁵⁴

Üks esimesi, kes avaldas Eestis mõtte noorsoo organiseerimiseks riigikaitse huvides Kaitseliidu juures, oli Kaitseliidu Staabis osakonnaülemana teeninud Voldemar Thomson. Ta soovitas Eesti rahuaegse sõjaväeteenistuse jagada kolmeks osaks, mille esimesel etapil läbiksid 10–20-aastased noormehed ajateenistuse-eelse sõjalise ettevalmistuse Kaitseliidu raames loodava ja skautluse põhimõtetele tegutseva noorteorganisatsiooni kaudu.⁵⁵ Seega, juba esimeses mõtteväljatuses nähti tulevast Kaitseliidu noorteorganisatsiooni kui sõjaväelise ettevalmistuse esimest astet. 1924. aastal taaselustunud Kaitseliit nägi ühe oma ülesandena kasvava noorsoo eest

⁵¹ Ed. Jürisson. Tervema rahvusliku aluse poole. – Kaitse Kodu! 1926, nr. 19, lk. 841.

⁵² Esimene Eesti rahvusliku kasvatus kongress 2. ja 3. jaanuaril 1927. a. – Kaitse Kodu! 1927, nr. 1, lk. 17.

⁵³ Sealsamas, lk. 21.

⁵⁴ A. Traksmann. Rahvuslik kasvatus ja riigikaitse. – Kaitse Kodu! 1927, nr. 2, lk. 44.

⁵⁵ A. Pajur. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1940. Tartu, 1999, lk. 97–98.

Kolonel August Traksmann 1931. aastal. EFA 1-83

hoolitsemist, kuid esialgu ei suutnud sellele veel piisavalt tähelepanu pöörata.

Seevastu 1928. aastaks oli sõnastatud nii nõudlus kui ka loodud ühiskondlik foon noorsootöö rahvuslikuks ja riigikaitseks ühendamiseks. 23. märtsil 1928 arutas Eesti sirguva noorsoo koondamist Kaitseliidu ümber Kaitseliidu Vanematekogu. Arutlus oli lühike ja otsus üksmeelne: Kaitseliidu üksuste – linnades malevkondade ja maal kompaniide – juurde tuleb ellu kutsuda võimalikult palju alla 17-aastaste noorte rühmitusi ning selle organiseerimistööga koheselt alustada. Vanematekogu otsust toetas järgmisel päeval, 24. märtsil 1928 kogunenud Kaitseliidu Keskkoogu ja tegi peastaabile ülesandeks asuda kiiremas korras noorte organiseerimisele, kaasates võimalikult suurel arvul õpetajaskonda.⁵⁶ See otsus tähendas ühemõtteliselt eakohase riigikaitse ettevalmistuse alustamist algkooli tasandil silmas pidades. Kaitseliidu noorteorganisatsiooni nimeks otsustati panna Noored Kotkad, milleks andis inspiratsiooni eelmisel aastal linastunud samanimeline Theodor Lutsu Vabadussõja-aineline film.

Lähtudes seisukohast, et igas 10–15-aastasest poisist peitub suuresti sõjakust, seiklusjanu, matka- ja spordihuvi ning soov omada juhirolli, sisaldas skautlikul alusel koostatud Noorte Kotkaste organisatsiooni esialgne tegevuskava rahvuslikku kasvatust, kehalise tervise arendamist, kodukaitsja ettevalmistust ja hädasolija abistamist. Oluline tähtsus oli rahvusliku kasvatusvaldkonnal, kus kesken-duti kodumaa ning tema looduse, majanduse ja kultuuri, aga ka Eesti ja soome-ugri hõimlaste ajaloo tutvustamisele.⁵⁷ 1927. aastal toimunud esimestel ajateenistusest soodustatutelt katsetel oli eksamikomisjoni liikmeid hämmastanud tõsiasi, et keskkoolide viimaste klasside õpilased ja abiturientid „üle maa pea sugugi ei näi tundvat meie kodumaa ajalugu, ei vanemat ega kõige uuemat (Vabadussõja ajajärk), meie riigikorda, meie kodumaaõigusi ja kohuseid, kodumaa geograafiast rääkimata“.⁵⁸ Eksamikomisjoni üllatati vastustega, nagu näiteks: „Saare maakonnas ei olegi linna“, „Eestis on seitse maakonda, üks on Läti maakond“, ei teatud, kus asub Narva jne.⁵⁹ Kehalise tervise arendamise suund nägi ette sportlikke harjutusi – võimlemist, kergetõustikku, ujumist, ratsutamist, sõudmist, purjetamist jt. spordialasid, sportlikke mänge, rahvatantsu harrastamist ja matkamist. Kehalise kasvatus arendamist peeti eriti oluliseks, sest noorsugu iseloomustades tõdesid sõjaväeringkonnad üldiselt, aga eriti „keskkoolide lõpetajate kehalist üldist nõrkust ja arenematus, mis järjekindlalt on tulnud ilmsiks viimaste astumisel kaitsevõrku. Nii on andnud arstilised läbivaatamised Sõjaväe Ühendatud Õppeasutustes, mis toimetati sinna sisse astujate keskkooli III ja V klassi lõpetajate keskel 30–40% kõlbmatuid.“⁶⁰ Kodukaitsjaks ehk sõjalise algõpetuse ettevalmistamise käigus plaaniti anda teadmisi kaarditundmise ja maastikul orienteerumise kohta, side- ja vahiteenistuse, signaalsatsiooni ning kaitsevõrku distsipliini aluseid, laagrite korraldamist ning

⁵⁶ V. Neggo. Noored Kotkad. – Kaitse Kodu! 1928, nr. 7/8, lk. 380.

⁵⁷ V. Neggo. Noored Kotkad. – Kaitse Kodu! 1928, nr. 7/8, lk. 381.

⁵⁸ Kaitseliit noori sõjaliselt ette valmistamas. – Kaitse Kodu! 1927, nr. 5, lk. 169.

⁵⁹ Kaitseliit noori sõjaliselt ette valmistamas. – Kaitse Kodu! 1927, nr. 5, lk. 169.

⁶⁰ ERA, f. 496, n. 4, s. 406, l. 2.

viia läbi laskeharjutusi sportpüssist. Hädas-olija abistamise all mõisteti abivajajate aitamist, mis eeldas esmaabi teadmiste ja oskuste õpetamist, korrapidamisteenistusse kaasamist tule- ja veeõnnetuste korral jm.⁶¹

Kaitseliidu propagandapealiku Viktor Neggo sõnul oli Noorte Kotkaste näol tegemist organisatsiooniga, mis pidi kujundama „vaimselt ja kehaliselt mehiseid mehi, tublisid ja kasulikke Eesti Vabariigi kodanikke, ausaid ja tüsedaid kodukaitsjaid ja kaitseliitlasi“.⁶² Esimesed alla 17 aasta vanused noored otsustati kaasata juba Kaitseliidu päevadele Pärnus (1928) ja korraldada neile võistlusi ronimises, korvpallis, kaugusviskes ja lökketegemises, milleks Soome suursaadik Eestis Aarne Vuorimaa annetas isegi spetsiaalse auhinna.⁶³

Isamaalise noorteorganisatsiooni ellukutsumises mängis osa veel üks sisepoliitiline ja sugugi mitte nii väike nüanss, et „viimaks kuulusid veel õige tõsised hääled kogu maalt, et mõned koolitegelased, kes otse vaenulikud Eesti riiklusele, mürgitavad nende kätte usaldatud Eesti noorsugu, mispärast tuleks leida vastuabinõusid sellele Eesti riikluse mõttele nii hädaohtlikule tegevusele“.⁶⁴ Kaitseliidu Keskkogu otsus õpetajaskonna kaasamisest tähendas läbirääkimisi ja koostööd Haridusministeeriumiga, mille tulemusena augustis 1928 võttis ministeerium Noorte Kotkaste organisatsiooni suhtes lõplikult jaatava seisukoha.⁶⁵ Noorte Kotkaste organisatsiooni loomise ettevalmistamine ja selle põhikirja koostamine kestis pea kaks aastat, märtsist 1928 kuni põhimääruste kinnitamiseni mais 1930. Loomulikult oli põhimääruste väljatöötamine töömahukas protsess, kuid kas mitte ei mõjunud pidurdavalt ka detsembris 1928 toimunud valitsuse vahetus, mis tõi võimule koalitsioonivalitsuse eesotsas sotsialistist riigivanema August Reiga?

Sotsist haridusminister Leopold Johanson korraldas kohe detsembri keskel „rännaku koolis korraldatava sõjalise õpetuse vastu“ ja üritas enne valitsuse lõppu 9. juulil 1929 isegi likvideerida sõjalist õpetust koolides üldse.⁶⁶

1931. aasta algul tunnistas Noorte Kotkaste peavanem Karl Einbund (1935. aastast Kaarel Eenpalu), et vaatamata kokkuleppele Haridusministeeriumiga andis haridusringkondades esialgu tunda ka opositsioon Noorte Kotkaste suhtes, kuigi ministeerium oli andnud organisatsioonile oma täieliku soovitus. Peavanema arvates võisid õpetajaid segada eelarvamused või teadmatus, nagu orienteeruksid noorkotkad oma tegevuses esmajoones püssikandmisele või laskeharjutustele.⁶⁷ Peavanem ei soovinud ilmselt avalikult ja ammugi mitte organisatsioonile suunatud uusaastatervituses tunnistada, et õpetajaskonnas leidis rohkesti sotsiaaldemokraatliku meelelaadiga isikuid, kes järgisid oma partei seisukohti ja nägid Kaitseliidu igas eluavalduses vaid militaarset külge. Veel organisatsiooni 1933.–1934. aasta tegevusaruandes mainiti, et „Valgamaa maleva edukat tegutsemist takistas mõnede koolitegelaste ebasõbralik suhtumine liikumisele“.⁶⁸

Kaitseliidu Vanematekogu kinnitas Noorte Kotkaste organisatsiooni põhimäärused 27. mail 1930. Vastavalt põhimäärustele oli tegu skautlikku tüüpi, kuid selgelt omariiklusele ja rahvuslikule aatele suunatud organisatsiooniga, mis pakkus ohtralt distsiplineeritud tegevusi ja andis noorukitele võimaluse järk-järgult eneseharimise ja -kasvatuse kaudu järjest kõrgemale astmele tõusta. Puht sõjaliste oskuste andmine oli organisatsioonis teisejärguline, sest esikohale seati riigikaitse vajaduse tunnetamise kasvatamine. Ideaalis eeldati, et täisajaga noorkotkas omandab organisatsioonis sõjaväelise ettevalmistuse,

⁶¹ V. Neggo. Noored Kotkad. – Kaitse Kodu! 1928, nr. 7/8, lk. 381.

⁶² Sealsamas, lk. 381.

⁶³ Sealsamas, lk. 381.

⁶⁴ Sealsamas, lk. 380.

⁶⁵ Rohkem tähelepanu meie noorsoo isamaalisele kasvatamisele! „Noored Kotkad“. – Kaitse Kodu! 1928, nr. 15, lk. 727.

⁶⁶ A. Pajur. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1940. Tartu, 1999, lk. 204.

⁶⁷ K. Einbund. Algavaks aastaks. – Kaitse Kodu! 1931, nr. 1, lk. 6.

⁶⁸ ERA, f. 957, n. 7, s. 337, l. 16.

Noorkotkad 1938. aasta võidupüha paraadil. EFA A-463-72

mis võimaldab tal vaevata sooritada katsed ajateenistusest soodustuse saamiseks ning kaitseväes kiiresti allohvitseri astmele jõuda.⁶⁹

Liikmete vastuvõtmine organisatsiooni avati 30. novembril 1930, kuigi enne seda kuupäeva tegutsesid juba noorseppadest⁷⁰ ühinemise teel nüüdsest noorkotkastena jätkavad rühmad. 31. märtsiks 1931 oli registreeritud 75 rühma, mis töötasid seitsmes malevas ja jagunesid 152 salka. Tegelikult oli rühmade algeid moodustatud kõigis malevais, sest 1932. aasta lõpuks loeti 286 rühma 72 malevkonnas ning kolmveerand rühmadest tegutses maal.⁷¹ Rühmad töötasid peamiselt koolide juures ja organisatsioon kujuneski

valdavalt koolikeskseks: 1933. aastal kuulus 5114 noorkotka hulka vaid 635 töölkäijat ja aasta hiljem oli 6012 noorkotkast töölkäijaid 817.⁷² 1934. aastaks oli 8–16-aastaste pois- test organiseeritud 6,26%, kõigist algkooli õpilastest 7% ja väljaspool kooli olevatest noortest ainult 2%. 1934. aastal võeti vastu otsus, et Noorte Kotkaste organiseerimise raskuspunkt tuleb viia maale, kus elas ligi- kaudu kolmveerand noortest, ja pühendada suuremat tähelepanu „väljaspool kooli oleva noorsoo kaasatõmbamisele Noorte Kotkaste organisatsiooni“.⁷³ Üha enam populaarsust kogudes, aga ka Kaitseliidu ja riigi poolt rahaliselt toetatuna jätkus noorkotkaste arvu kasv järjekindlalt tõusvas joones: 1931 – 1297, 1932 – 4429; 1933 – 5114; 1934 – 6012; 1935 – 9509; 1936 – 11 833; 1937 – 13 697; 1939 – 18 715.⁷⁴

1939. aastal loeti maal 13 631 ja linnades 5084 noorkotkast, kellest valdava osa ehk ligi 90% moodustasid kooliõpilased ja kel- lest omakorda enamik õppis III–VI klassis, kusjuures enim noorkotkaid õppis IV klas- sis (vanuses 12–13 eluaastat).⁷⁵ Seega saab Noorte Kotkaste organisatsiooni loomisega seatud eesmärgi – „rakendada võimalikult kõiki poisse vähemalt 10. eluaastast alates“⁷⁶ ehk tutvustada riigikaitse algtõdesid ea- ja võimetekohaselt meessoost õpilaskonnale kohustusliku algkoolihariduse andmise kõrval – lugeda üsnagi kordaläinuks. Loomulikult oli noorkotkastega ühinemine vabatahtlik, kuid organisatsiooni liikmeskonna stabiilne kasv ja 1930. aastatel nii Eestis kui ka Euroo- pas üldisemalt valitsenud massiorganiseeri- tuse ja distsipliinipüüdlik õhkkond, mis lähtus motost „noorte kasvatus, noorte organiseeri-

⁶⁹ „Noorte Kotkaste“ isamaalise kasvatus juhtide ülesanded ja nende lahendamine. – Kaitse Kodu! 1928, nr. 15, lk. 737.

⁷⁰ 1920. aastal oli Eesti Noorseppade Liit talle omase rahvusliku meelsuse tõttu Eesti Skautide Malevast eral- dunud. Liikumise algatajaiks olid konradmiral Johan Pitka, ärimees Aleksander Lellep jt.

⁷¹ Kaitseliidu 1930/31. a. tegevuse aruanne andmeil 1. aprillist 1930. a. kuni 31. märtsini 1931. a. – Kaitse Kodu! 1931, nr. 37–39, lk. 889; Kaitseliidu 1932/33. a. tegevuse aruanne andmeil 1. aprillist 1932. a. kuni 31. märtsini 1933. a. – Kaitse Kodu! 1933, nr. 11–12, lk. 375.

⁷² ERA, f. 957, n. 7, s. 337, l. 11p.

⁷³ ERA, f. 957, n. 7, s. 337, l. 11p; f. 495, n. 12, s. 558, l. 193.

⁷⁴ ERA, f. 1962, n. 1, s. 204, tabelid nummerdamata.

⁷⁵ ERA, f. 1962, n. 1, s. 204, tabelid nummerdamata.

⁷⁶ „Noorte Kotkaste“ isamaalise kasvatus juhtide ülesanded ja nende lahendamine. – Kaitse Kodu! 1928, nr. 15, lk. 737.

mine, see on tuleviku, kogu rahva saatuse ette äramääramine⁷⁷, lubanuks järeldada organisatsiooni kandepinna püsivat laienemist Eesti riigi normaalse jätkumise korral ka edaspidi.

Noorte Kotkaste organisatsiooni loomiseks valiti organiseerimine ülalt alla, mis tähendas esmalt kogu juhtkonna ehk kõigi malevate, malevkondade ja rühmade juhtide leidmist ning seejärel noorte koondamist. Veel enne, kui Noorte Kotkaste organisatsioon jõudis endale saada põhikirja, tõsteti päevakorrale küsimus noortejuhtidest. Ajakirjas Kaitse Kodu! suvel 1928 ilmunud artiklis toonitati, et „isamaalise kasvatuses tähtsaimaks faktoriks on just noorsoo juht. Kõlbliste noorsoo juhtide leidmisega ühenduses edeneb või variseb kogu ettevõte!“⁷⁸ Artikli tundmatuks jäänud autor rõhutas, et ilma juhtideta „võiks hästi mõeldud ja kavatsatud ülitähtis isamaaline ettevõte juba esimesest päevast peale olla pühendatud nurjaminekule ning tahetud kasu asemel anda vaid äärmiselt suurt kahju, tehes noorsoo ja nende vanemad umbusklikuks isamaalise kasvatuses suhtes, tehes neile selle isegi vastumeelseks“.⁷⁹

Noortejuhtide leidmine õnnestus enam-vähem rahuldavalt novembriks 1930. Esimesed noorkotkaste rühmad avatigi 1930. aasta sügisel vaid nende koolide juures, kus leiti sobivad juhid. Noortejuhtide kandepind pakus eri elualade esindajaid, kuid domineerisid pedagoogid. 1931. aastal kuulus elukutsede järgi juhtide hulka 56 õpetajat, 21 põlumeest, 19 koolijuhatajat, 4 vallasekretäri, 4 kaupmeest, 3 kaitseväelast, 2 kunstnikku, 2 üliõpilast, 2 käsitöölisi ning üks agronoom, kalamees, politseinik, metsavaht ja raamatupidaja. Noorte Kotkaste malevate ajutisteks vanemateks ja pealikeks kinnitati 1930. aasta augustis valdavalt gümnaasiumide või kutseõppeasutuste direktorid (Harju, Lääne, Pär-

numaa, Sakala), algkoolide juhatajad (Järva, Narva, Pärnu) ning koolinõunikud või maakonna haridusosakondade juhatajad (Petseri, Saaremaa, Võrumaa, Viru), kuid nende hulgas oli ka agronoom (Tartumaa), linnapäid (Valgamaa), advokaate (Petseri, Sakala), õpetajaid (Järva) ja vanemohvitseri⁸⁰ (Harju).⁸¹ Tõepoolest, vastavalt Kaitseliidu Keskkogu otsusele 1928. aastast rakendati laialdaselt noortejuhtidena õpetajaskonda, kuid samaaegselt viis vähene ohvitseride ja sõjaväelaste osakaal praktikas noorteorganisatsiooni kaugenemisele Kaitseliidust ning selles valitsevast sõjalisest mõtteviisist ja tõekspidamistest.

Noorte Kotkaste organisatsioon jagunes malevateks ja malevkondadeks, mis oma piirides langesid kokku Kaitseliidu vastavate üksustega. Organisatsiooni liikmed jagati vanuse järgi kahte gruppi: noorhaukad (8–13 eluaastat) ja noorkotkad (alates 12. eluaastast). Kumbki grupp oli omakorda jaotatud teadmiste alusel järkudesse, mille kohaselt liikumine madalamast järgust kõrgemasse toimus katsete sooritamise teel. Kõrgeima ehk noortemagistrite järgu moodustasid vanemad noorukid, kes olid pärast järgukatseid sooritanud veel kümme erikatset, kaitsnud väitekirja ning näidanud end potentsiaalsete tulevaste juhtidena.⁸²

Kaitseliidu ja Noorte Kotkaste vahelist suhet iseloomustas kõige ilmekamalt vast Kaitseliidu propagandapealik Viktor Neggo: „Nende vahel peab valitsema lahutamatu kontakt, kuid samal ajal paindub ja vähe silmatorkav.“⁸³ Ometi tunnistati juba 1934. aastal Noorte Kotkaste kaugenemist Kaitseliidust, nagu oleks noorteorganisatsioon „Kaitseliidu üksusist viidud niivõrd kaugele ja eemale, et vaevalt ta suudab täita neid ülesandeid, mis temalt loodetakse“.⁸⁴ Selgelt kaitseliitliku taustaga artikli autor nägi süüd

⁷⁷ A. B. Meie noorte organiseerimisest. – Kaitse Kodu! 1934, nr. 23/24, lk. 737.

⁷⁸ Rohkem tähelepanu meie noorsoo isamaalisele kasvatamisele! „Noored Kotkad“. – Kaitse Kodu! 1928, nr. 15, lk. 729.

⁷⁹ Sealsamas, lk. 729.

⁸⁰ Kolonel Aleksander Seimann.

⁸¹ ERA, f. 2167, n. 1, s. 4, l. 1.

⁸² ERA, f. 1962, n. 1, s. 204, tabelid nummerdamata.

⁸³ V. Neggo. Missuguseks peab kujunema Noorte Kotkaste organisatsioon. – Kaitse Kodu! 1930, nr. 1/2, lk. 32.

⁸⁴ R. M–r. Mõtteid Kaitseliidu eriorganisatsioonest. – Kaitse Kodu! 1934, nr. 1, lk. 9.

Noorte Kotkaste põhimäärustes, mis oma ülereguleeritusega soodustasid Kaitseliidust kaugenemist. Ta tõi näiteks, et kui Kaitseliidu üksuse pealik, kelle juurde oli noorkotkaste rühm asutatud, soovis kasutada noori Kaitseliidu tegevuses, pidi ta nõutama loa Noorte Kotkaste Peastaabi ülemalt, mis „sageli osutub kas võimatuks või kainele mõistusele arusaamatuks“.⁸⁵ Samuti puudus Kaitseliidu üksusel otsustav sõna tema juurde asutatud noorteüksuse tegevuse koordineerimiseks või tegevuskavade koostamiseks. Peamise takistusena kahe organisatsiooni koostöö mittelaabumises nägi autor aga noorkotkaste juhte, kes vastavalt Noorte Kotkaste põhimäärusele ei pruukinudki kuuluda Kaitseliidu üksusesse, mille juures noorkotkaste rühm tegutses, või suisa ei pooldanudki Kaitseliidu mõtet. Autori arvates oli selline juht „sageli tulnud Noorte Kotkaste juurde kas pikkade palvete peale või seks, et saada omateada „poolsõjalises“ organisatsioonis juhtivale kohale, sest Kaitseliidu ridades ei leidnud ta vastuvõttu kas seepärast, et Vabadussõja ajal oli ta mõnes rügemendis muusikandiks või tagavarapataljonis veevedajaks või hoidis oma nahka kui asendamatu „eriteadlane“ kantseleis kirjutuslaua taga“.⁸⁶

Seevastu Tallinna koolide inspektor August Kuks avaldas Tallinna Noortekomitee koosolekul 29. novembril 1938 arvamust, et Kaitseliidule ongi kasvatustöö võõras, mida ta teostab vaid õpetajate kaudu ja nii lasubki noortetöö õpetajate õlgadel. Tema arvates „kirjutas Kaitseliit oma arvele rohkem, kui on ära teinud“.⁸⁷ Loomulikult ei saa nimetatud autorite seisukohti üldistada kogu Noorte Kotkaste täiskasvanud juhtkonnale, kuid noortejuhtide ja Kaitseliidu vahelisi siin-seal kohtadel ilmnenu erimeelsusi, omavahelist ebakõla ja kaugenemist eitada ei saa.

Leivad ühte kappi – skaudid, noorsepad?

Noorte Kotkaste organisatsiooni loomisega võeti eesmärgiks hõlmata ka teised Eestis tegutsevad skautlikud ühendused ja luua üks tugev ülemaaline skautlikel põhimõtetel baseeruv noorteorganisatsioon Kaitseliidu juhtimisel. Esimese ühinemispartnerina nähti Eesti Noorseppade Liitu, mis oli talle omase rahvusliku meelsuse tõttu 1920. aastal Eesti Skautide Malevast eraldunud. Noorseppade liikumise algatajaks oli konradmiral Johan Pitka ning ühinemisläbirääkimiste ajal 1920. aastate lõpul juhtis Noorseppade Liitu nõukogu juhatause esimehena kindralmajor Ernst-Johannes Põdder. Noorseppade Liidu nõukogu võttis jaanuari algul 1929 vastu põhimõttelise otsuse ühineda loodava Kaitseliidu noorteorganisatsiooniga. Pärast Noorte Kotkaste põhimääruste kinnitamist mais 1930 tunnustas Noorseppade Liit oma 26. juunil 1930 saadetud kirjas ühinemist alates 31. augustist 1930.⁸⁸ Sisuliselt kujunesidki noorsepad Noorte Kotkaste organisatsiooni algtuumikuks. Esimese sammu tegi Tallinna Noorseppade Malev, mis nimetati pidulikult tseremoonial 31. augusti õhtul 1930 NK Tallinna Maleva Põhja malevkonnaks. Selle juhtkonda kuulusid malevkonna vanemana noorseppade liikumise üks algatajaid Aleksander Lellep, vanema abina August-Andreas Pitka ja pealikuna Viktor Negro.⁸⁹

Eesti Skautide Maleva ühendamise Noorte Kotkaste organisatsiooniga ei sujunud paraku mitte sama libedalt, kuigi skaudid ise otsisid Kaitseliiduga kontakte juba 1920. aastate keskpaigast alates. Skaudiliikumine, mis oli jõudnud Eestisse Esimese maailmasõja eel,⁹⁰ ühendas oma kõrghetkel 1922. aastal ca 7500, mõne aasta möödudes aga ainult paari tuhandet noorukit vanuses 8–20 eluaastat.⁹¹ Hoogsalt alustanud Eesti

⁸⁵ Sealsamas, lk. 9.

⁸⁶ R. M–r. Mõtteid Kaitseliidu eriorganisatsioonest. – Kaitse Kodu! 1934, nr. 1, lk. 9.

⁸⁷ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 117p.

⁸⁸ Noored ridu koondamas. – Kaitse Kodu! 1929, nr. 2, lk. 38; ERA, f. 2167, n. 1, s. 4, l. 3.

⁸⁹ ERA, f. 2167, n. 1, s. 4, l. 4.

⁹⁰ V. Lillemaa. Eesti skautlus ja skautlus Eestis 1912–1940. – Eesti Skautide Ühing. Skautlus 100 1907–2007. Tallinn, 2007, lk. 9.

⁹¹ L. Petrov. Kaitseliit ja skoutlus. Konkreetseid jooni koostöö võimalustest Kaitseliiduga. – Kaitse Kodu! 1925, nr. 1, lk. 18.

skautluse arengut pidurdas eelkõige täiskasvanud juhtide põud. Nii mitmedki Kaitseliidu linnamalevad olid võtnud ka juhtide ja ruumideta jäänud kohalikke skaudirühmi oma hoole alla.⁹² Skautide juhid esinesid ajakirjas *Kaitse Kodu!* mitme artikliga, kus tutvustasid skautluse võimalusi riigikaitse ülesannete täitmisel.⁹³

Vaatamata sisemisele valmisolekule jäid Eesti Skautide Maleva juhtivtegelased siiski Noorte Kotkaste põhimääruste kinnitamise järel, mais 1930 ühinemise osas äraootavale seisukohale ja seda „mitte põhimõtete pärast, vaid lahkuminekutega selles, keda arvata kindlatele juhtivatele kohtadele ja palgale“⁹⁴. 1934. aastal algatas noorkotkaste ja skautide ühinemisläbirääkimised Kaitseväge Staabi ülem kindralmajor Nikolai Reek, kuid nüüd ei nõustunud skautide juhid ühise organisatsiooni allumisega otseselt Kaitseliidule. Ka soovisid nad, et Eesti Skautide Sõprade Seltsi esindajaist kutsutaks keegi Kaitseliidu Vane-matekogu liikmeks, kuid sellegi ettepaneku puhul otsustas Kaitseliit vastutulekut mitte üles näidata.⁹⁵

Aga ka Kaitseliit ei jätnud oma jonni. Tunnetades pärast 12. märtsi 1934. aasta riigipööret oma positsiooni tugevnemist riigi võimaladvikus, asus ta energiliselt rünnakule. Kaitseliidu Peastaabi õppe- ja spordisakonna pealik kolonelleitnant August Balder kirjutas 1934. aasta juunis järgmist: „Noorte mõjutamise tööd saab teha siis, kui seda juhitakse ühest keskkohast ja kui noored on ise organiseeritud, mille kaudu see kasvatuslik ja juhtimise töö teostakse.“⁹⁶ Autor lähtus oma seisukohta põhjendades selgelt riigikaitse vajadustest. Ta selgitas: „Meie kaitsevæ-

teenistuse aeg on lühike, vaevalt aasta. Selle lühikese teenistusaaja juures jõuab kodanikule küll kätte õpetada sõjalisi oskusi, aga kodaniku ümberkasvatamiseks, temasse korra ja distsipliini armastuse istutamiseks, valmisoleku, käsutäitmise, kohusetruuduse ja ohvrimeelsuse sisendamiseks on aastane aeg lühike. [– –] Noorte organisatsiooni tegevuses raskusi võites kujuneb tal mehine sangarlik iseloom ja sõjamehelikud voorused.“⁹⁷

Eesti oma õigusruumi loomise käigus võeti 1936. aastal vastu noorsoo organiseerimise seadus, millega arvati noorte kasvatustöö ja tegevus noorteorganisatsioonides koolide õppe- ja kasvatustöö osaks ning selle jätkuks. Noorteorganisatsioonide tegevus tervikuna kuulus nüüdsest haridusministri juhtimisele ja Haridusministeeriumi järelevalve alla.⁹⁸ 1937. aastal kerkis Kaitseliidu ringkondades päevakorrale soov liita Noorte Kotkaste organisatsioon rahvusvahelise *Boy Scouts Association*’iga.⁹⁹ Selle põhjuseks oli paljuski soov tagada Noorte Kotkaste organisatsioonile võrdsed õigused Eesti Skautide Malevaga rahvusvahelises suhtluses. Asja uurimise järel teatas Eesti saatkond Londonis 14. detsembril 1937, et „Noorte Kotkaste organisatsiooni tunnustamine ja registreerimine *Boy Scouts International Bureau*’s oleks võimalik, kui Eesti skautide ning Noorte Kotkaste organisatsioonid ühineksid ühte organisatsiooni“.¹⁰⁰ Selle informatsiooni mõjul muudeti märtsis 1938 noorsoo organiseerimise seadust¹⁰¹ põhimõttel, et noorteorganisatsioone oleks edaspidi võimalik ühendada ka ülaltpoolt sundkorras. 31. märtsist 1938 moodustati riigihoidja Konstantin Pätsi otsusega Eesti Skautide Maleva ja Noorte

⁹² V. Negro. Noored Kotkad. – *Kaitse Kodu!* 1928, nr. 7/8, lk. 380.

⁹³ Näiteks: L. Petrov. Kaitseliit ja skoutlus. Konkreetseid jooni koostöö võimalustest Kaitseliiduga. – *Kaitse Kodu!* 1925, nr. 1; Skautlus ja riigikaitse ülesanded. – *Kaitse Kodu!* 1926, nr. 12; R. P. Skautluse taotlusi riigikodaniku kasvatamisel. – *Kaitse Kodu!* 1928, nr. 10/11.

⁹⁴ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 22.

⁹⁵ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 22, 22p.

⁹⁶ A. B. Meie noorte organiseerimisest. – *Kaitse Kodu!* 1934, nr. 23/24, lk. 737.

⁹⁷ Sealsamas, lk. 738.

⁹⁸ Riigi Teataja 1936, nr. 82, lk. 1781.

⁹⁹ ERA, f. 957, n. 14, s. 463, l. 5.

¹⁰⁰ ERA, f. 957, n. 14, s. 463, l. 7.

¹⁰¹ Riigi Teataja 1938, nr. 33, lk. 918.

Kotkaste koondis (liit), luues neile organisatsioonidele katusorgani ühise keskjuhatuse ja peavanema (sõjavägede ülemjuhataja) näol, kelleks sai kindralleitnant Johan Laidoner.¹⁰² Miks aga vähendati *Boy Scouts International Bureau*'sse andmete esitamisel noorkotkaste arvu – noorkotkaid koos juhtidega 4897¹⁰³ ja skaute 2352 –, jääb siinkohal otsese vastuse ta.¹⁰⁴ Vahest sooviti sel viisil rahvusvahelisele keskusele näidata kahe noorteorganisatsiooni ühinemist enam-vähem pariteetsetel alustel?

Pärast ühise katusorganisatsiooni rahvusvahelist registreerimist algas eeltöö Noorte Kotkaste ja Eesti Skautide Maleva reaalseks ühendamiseks, kuna muudetud noorsoo organiseerimise seadus tagas nüüd võimaluse noorteorganisatsioonide ühendamiseks ka sundkorras, kui omavahel kokkuleppele ei jõuta. Skautlike organisatsioonide üksteisele lähendamise põhimõtted fikseeris ja määras riigihoidja juhend nr. 1 noorsoo organiseerimise alal.¹⁰⁵ Keskse noorteorganisatsiooni loomist põhjendati järgnevalt: „Kasvatamine koolis ja organisatsioonides peab järgnema teatud süsteemile, kus mõõduandvad on riiklikud ja rahvuslikud sihid ja huvid ning mitte mõne organisatsiooni või koguni isikute huvid, nagu need kõrvalsitidena ja hõõrumiste põhjusena esile on kerkinud.“¹⁰⁶

Seadusega tagatult asuti nüüd Noorte Kotkaste ja Eesti Skautide Maleva ühendamisel kasutama paljuski USA presidendi Theodore Roosevelti taktikat – räägi leebelt, kuid hoia varuks suurt nuiat! Läbirääkimised algasid Haridusministeeriumis 4. oktoobril 1938, osalesid Kaitseliidu ülem kindralmajor Johannes Orasmaa, Noorte Kotkaste vanem kolonel Jaan Maide, Noorte Kotkaste Peastaabi ülem Johannes Tedersoo, Eesti Skaudisõprade Seltsi Liidu esimees Eugen

Madissoo, Eesti Skautide Maleva vanem Nikolai Kann ja Eesti Skautide Maleva Peastaabi ülem Arnold Gering. Mõlemad pooled pooldasid liitmist ühinemise teel, kuid selle mitteteostumise võimalust käsitledes sõnas Kaitseliidu ülem kindralmajor Orasmaa üsnagi resoluutselt, et siis tuleb organisatsioonid „ühendada noorkotkluse alusel“.¹⁰⁷ Tulemusena moodustati uue põhikirja väljatöötamiseks töögrupp, kuhu kuulusid Haridusministeeriumi ja mõlema organisatsiooni esindajad. Põhikirja väljatöötamise protsessis joonistus selgelt välja Kaitseliidu-poolne agressiivsem ja nõudlikum toon, mis lähtus seisukohast, et Eestis peab tegutsema ainult üks noorteorganisatsioon poistele (ja teine paralleelselt tüdrukutele) ning see „kuju-negu ja juhitagu alustel, nagu seda ette näevad praegused Noorte Kotkaste põhimäärused, kusjuures on teada, et Noorte Kotkaste põhimäärused nõuavad teatud muutusi“.¹⁰⁸ Ühe ja ainsa noorsoo-organisatsiooni loomise põhjenduste hulgas (majanduslik kasu, juhtide efektiivsus jm.) tõi Kaitseliit välja ka vajaduse „kaotada noorte keskel ebaterve ja täiesti hukkamõistev endiste parteide-kuju-line organisatsiooniline erinemine, mis kahjuks on kandunud edasi isikuliselt ka noortele ning tihti isegi nende vanematele või toetajate ringidele“.¹⁰⁹ Sõjaväelase otsekohesusega andis Kaitseliidu ülem (ja Noorte Kotkaste peavanem) Haridusministeeriumile saadetud kirjas resoluutselt teada, et „asub aga Haridusministeerium seisukohale, et noorteorganisatsioon tuleb luua täiesti uutel alustel, ärarippumatult Kaitseliidust, siis kahjuks meie esindajad selle uue organisatsiooni põhikirja väljatöötamisest rõhuga osa võtta ei tohiks ja põhikirja väljatöötamine peaks jääma sellele asutisele, kes võtab enesele vastutuse uue loodava organisatsiooni tuleviku eest. Täiesti

¹⁰² ERA, f. 957, n. 14, s. 463, l. 16.

¹⁰³ Tegelikult oli 1937. aastal ligikaudu 13 700 noorkotkast, lisaks täiskasvanud juhid.

¹⁰⁴ ERA, f. 957, n. 14, s. 463, l. 16.

¹⁰⁵ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 222–222p.

¹⁰⁶ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 23.

¹⁰⁷ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 24. Orasmaa allakriipsutused.

¹⁰⁸ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 31p.

¹⁰⁹ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 31.

uue, Kaitseliidust olenemata organisatsiooni loomist mina ei poolda ja mul puudub usk ta edukasse tulevikku.“¹¹⁰

Komisjoni töö tulemusena nägi ilmalvust Vabariigi Presidendi juhendi noorsoo-organiseerimise alal nr. 2 projekt,¹¹¹ millega nähti ette Kaitseliidu juurde kuuluva sihtühingu Eesti Noored moodustamine. Sihtühingu põhikirja kohta andsid Haridusministeeriumile tagasisidet nii maakondade ja linnade koolide inspektorid, kes „pigem noogutasid riigimeelselt kaasa“¹¹², kui ka kohapealsed noortekomiteed¹¹³. Enim vastukaja tekitas tulevase noorteühenduse nimi ja üldiselt arvati, et kuna Eestis tegutseb ka teisi noorteorganisatsioone, ei ole pakutud nimetus Eesti Noored¹¹⁴ just kõige õnnestunud. Sihtühingu otsesesse seotusesse Kaitseliiduga suhtuti nii pooldavalt (Järvamaa, Petserimaa, Viljandimaa) kui ka eitavalt, eelistades Kaitseliidu asemel Haridusministeeriumi pädevust (Virumaa, Tallinn, Tartu, Nõmme, Viljandi).¹¹⁵ Kuid ka Kaitseliit ise polnud rahul oma rolliga esitatud põhikirja projektis – mida kolonel Maide väljendas nii oma Haridusministeeriumile saadetud kirjas kui ka ajakirjas Kaitse Kodu! ilmunud artiklis. Analüüsides sihtühingu Eesti Noored põhikirja projekti, leidis kolonel, et kavandavat noorteühendust saab vaid nimeliselt Kaitseliidu juurde kuuluvaks lugeda, kuna segadust tekitasid nii juhtimis- ja majandamis- kui ka personaliküsimused. Kolonel Maide ei käsitle küll oma kirjutistes loodava sihtühingu ja noorte riigikaitseliku ettevalmistamise vahet, kuid mainib siiski, et „Kait-

seliidu kogemused töös noortega on näidanud, et intensiivsem noortetöö on arenenud neis üksustes, kus kontakt Kaitseliiduga on tihedamalt seatud“.¹¹⁶

Vastavalt sihtasutuse Eesti Noored põhikirja projektile lisatud seletuskirjale tuli organisatsioonide ühendamise ettevalmistustega lõpetada 1. aprilliks 1939.¹¹⁷ Seaduseelnõu esitati hilissügisel 1939 Riigikogule, kuid jäi vastu võtmata. Vaatamata mitme aasta pikkustele jõupingutustele ei suudetud siiski juuniks 1940 Noorte Kotkaste ja Eesti Skautide Maleva baasil ühist noorteorganisatsiooni luua.

Kokkuvõtteks

1938. aastal tõi stuudio „Eesti Kultuurfilm“ käibesse väljendi „relvastatud rahvas“, millest pealkirja kandis Kaitseliidu 20. aastapäevale pühendatud võidupüha paraadi kajastav dokumentaalfilm.¹¹⁸ Eestikeelne väljend „relvastatud rahvas“ võtab üsnagi otsesõnu kokku totaalkaitse põhimõtted ja selleks valmistumise rahuajal. Heitmaks pilku viisteist aastat kestnud perioodile, jääb küsida, kuidas hinnata 1920.–1930. aastail läbi viidud meessoost noorsoo riigikaitseliku ja isamaalis-rahvusliku kasvatusarengut ajateljel: 1924 vabatahtlikud noorkaitseliitlased (7–10% aastakäigust), 1927 kohustuslik sõjaline eriõpetus kutse- ja keskkoolides (17–20% aastakäigust) ning 1930 vabatahtlikud noorkotkad (20–22% aastakäigust). Isegi kui arvestada, et noored omandasid sõjalist

¹¹⁰ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 32p.

¹¹¹ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 35–35p.

¹¹² M. Niinemaa. Noorsoo organiseerimine Eesti Vabariigis 1936–1940. Magistritöö, Tartu, 2013, lk. 63.

¹¹³ Noorsoo organiseerimise seaduse alusel loodi maa- ja linnakoolivalitsuste juurde noortekomiteed, mille ülesandeks oli noorsooküsimuste selgitamine ja arutamine.

¹¹⁴ Pakutud nimevariandid olid veel: Eesti Pojad, Kalevlased, Lembitlased, Rajaleidjad, Maleva Pojad, Kalevi Pojad, Ülorid, Eesti Skautlikud Noored, Noored Sepad, Vapperlased. Noorkotka asemel soovitati kasutada nimetust rajur, mis on lühend rajaleidjast, ning skaudi ja noorkotka asemel ülor ning hundipoja ja hauka asemel põlvpeikk. ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 83p, 93, 94, 95, 168, 169–170.

¹¹⁵ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 93, 96, 108, 113p, 122, 126, 144p, 178p.

¹¹⁶ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 75–79; J. Maide. Kaitseliit ja mõtteid ühisest noorte organisatsioonist „Eesti Noored“. – Kaitse Kodu! 1938, nr. 22, lk. 765–766.

¹¹⁷ ERA, f. 1108, n. 7, s. 219, l. 45–46.

¹¹⁸ Relvastatud rahvas. Eesti Kultuurfilm, 1938. – EFA (Eesti Filmiarhiiv), inv. nr. 224.

ettevalmistust ka dubleerivalt (osa noorkaitseliitlasi või noorkotkaid katus kohustuslikust sõjalisest õpetusest osavõtjatega kutse- ja keskkoolides), võib ikkagi jõuda igati hinnatavale järeldusele, et 30–40% noorsoost omas juba enne kaitseväge ajateenistusse astumist sõjalisi teadmisi ja ettevalmistust.

Juhtivad sõjaväelased andsid eestlaste sõdurimadustele kõrge hinnangu. Väidetavalt oli eestlastel hulk eeldusi, et heaks sõduriks saada: füüsiline tugevus, hea tervis ja vastupidavus, samuti kohusetundlikkus, julgus, külmaverelisuus, leidlikkus, algatus- ja otsustusvõimelisus. Kõrgelt hinnati Eesti sõjaväe väljaõpet ja isikkoosseisu ettevalmistust, eriti võrreldes seda nii naabrite kui arvatava vastasega. Seejuures ei tuginetud mitte isiklikele arvamustele, vaid välisriikide sõjaväeatašeede seisukohtadele ja Lääne-Euroopas viibivate Eesti ohvitseride ettekannetele. Tagantjärele on neid hinnanguid kinnitatud, viidates Teise maailmasõja lahingutele.¹¹⁹ Eesti riigijuhtide poliitiline otsus 1939. aasta sügisel püüda lahendada Nõukogude Liidu agressiivseid nõudmisi kokkuleppe (nn. baasideleping) teel ei andnud Eestile võimalust näidata oma riigi ja rahva totaalkaitseprintsipidest lähtunud ettevalmistuse taset sõja tingimustes. Kuid sõda jõudis Eestisse ikkagi ja seda poolteist aastat hiljem ning nüüd juba kahe suurriigi, Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahelise kokkupõrkena. Ka selles võõras sõjas oskas igas vanuses Eesti elanik end näidata piisavalt kompetentselt ettevalmistatuna. Teises maailmasõjas Saksa poolel võidelnud Eesti meeste sõjalise ettevalmistuse kohta öeldud kiidusõnad on muutunud üldtuntud legendiks. Kuid see legend toetub 1920.–1930. aastail Eesti Vabariigis teadlikult ehitatud kolmele sambale: üldisele kohustuslikule ajateenistusele, sõjalisele ettevalmistusele koolides ning osalemisele Kaitseliidu ja Noorte Kotkaste organisatsioonides.

Kuid olulisem sõjalistest teadmistest ja oskustest oli 1930. aastail rahvusliku ja isa-

maalse kasvatuses eelkõige noorsoosse istutatud vaim, mida iseloomustab vahest kõige otsesemalt võõra pilguga ajadistantsilt oma mälestusteraamatus baltisakslane Erik Gunnar Verg: „Võiks ju arvata, et väike maa, mille elanike arvuks on pisut üle miljoni ja mille armee suuruseks on 27 000 (tegelikult 15 000–16 000) sõdurit, ei suuda end tõsise ohu korral kaitsta. Taolisi patsifistlikke mõtteid Eesti Vabariigis ei tuntud. Siin meenutati uhkusega edukat Vabadussõda 1918–1920 ja püüti toona saavutatud iseseisvust säilitada. Saksa koolide gümnasistid moodustasid Kaitseliidus omaette rühma, kuid maa kaitsevõime arendamiseks oli sellest üksusest kindlasti olulisem gümnaasiumi kolmes viimases klassis korraldatud sõjaväe-eelne väljaõpe.“¹²⁰

Kindralmajor Juhan Tõrvand märkis 1929. aastal, et „rahvahulkasid psühholoogiliselt ette valmistada enesekaitsele on kogu riikliku ja ühiskondliku korralduse tähtsamaid ülesandeid ja riigikaitse suuremaid muresid“.¹²¹ Sunnitud pärast 1940. aasta juunipööret stalinlike repressioonide küttesse, Teise maailmasõja lahingutesse ja kodumaalt lahkuma, kandis Eesti Vabariigi kodanikkond ränkraskeid kaotusi. Ometi, päris kindlasti oleksid need kaotused võinud totaalkaitseks ette valmistamata elanikkonna puhul osutuda veelgi suuremaks ja me ei tea ega saa ka ilmselt mitte kunagi päris täpselt teada, kui palju elusid aitas säästa Eesti elanikkonna oskus sõjaliselt käituda, mida oli omandatud ja harjutatud vanusele vaatamata totaalkaitseks ettevalmistamise käigus 1920.–1930. aastail.

Merike Jürjo

(1959), kirjastuse Nornberg Co tegevjuht,
F. R. Faehlmanni 22-3, 10125 Tallinn,
nornbergco@gmail.com

¹¹⁹ Sõja ja rahu vahel. Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani. I köide. Tallinn, 2004, lk. 179.

¹²⁰ E. G. Verg. Vaimustuse tiivul. Lapsepõlve- ja noorusmälestused Baltikumist. Tallinn, 2012, lk. 137–138.

¹²¹ J. Tõrvand. Riigikaitse muredest. – Sõdur 1929, nr. 49, lk. 122.